

Дыяна КАШКУР,

саіскальнік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў

КАМУНІКАЦЫЙНЫЯ ПРАКТЫКІ АКТУАЛІЗАЦЫІ ПОМНІКАЎ КНІЖНАЙ КУЛЬТУРЫ Ў МУЗЕІ БЕЛАРУСКАГА КНІГАДРУКАВАННЯ

УДК 069

У артыкуле разглядаюцца камунікацыйныя практыкі актуалізацыі помнікаў кніжнай культуры ў Музеі беларускага кнігадрукавання, якія не толькі забяспечваюць атрыманне новых ведаў наведвальнікамі, але і фарміруюць у аўдыторыі асаблівыя, каштоўныя адносіны да культурнай спадчыны. Апісана гісторыя Музея беларускага кнігадрукавання, канцэпцыя музея і калекцыі, прадстаўленыя ў яго экспазіцыі, пералічаны найбольш каштоўныя помнікі кніжнай культуры, прэзентаваныя ў музеі. Разгледжана ўнутраная камунікацыя, якая рэалізуецца ў Музеі беларускага кнігадрукавання супрацоўнікамі падчас экскурсій, музейна-педагагічных заняткаў і мерапрыемстваў. Адзначаны матэрыяльныя сродкі, што замяняюць фігуру супрацоўніка і забяспечваюць музейную камунікацыю. Прааналізавана знешняя камунікацыя, якая рэалізуецца на афіцыйным сайце і ў сацыяльных сетках музея, на старонках разнастайных выданняў і інш.

Ключавыя словы: *кніга, кніжная культура, помнікі кніжнай культуры, музей, Музей беларускага кнігадрукавання, музейная камунікацыя.*

The article deals with communicative practices of the actualization of book culture artifacts applied at the Museum of the Belarusian Book-Printing, which not only help in acquiring of knowledge, but also form specific value-based attitude of the audience toward cultural heritage. The history of the Museum of the Belarusian Book-Printing is described. The article describes the Museum concept and collections on display, specifies the most valuable book culture artifacts. It reviews internal communication, which is realizing through excursions, museum classes and events (including material supplies able to replace museum staff and still provide communication), as well as external communication through the Museum website, social networks and print media.

Канец XX – пачатак XXI ст. вызначаюць як час “інфармацыйнага грамадства”, калі сталі даступнымі разнастайныя крыніцы атрымання ведаў, якія не толькі забяспечылі хуткасць і лёгкасць працэсу пошуку патрэбных звестак, але і значна паўплывалі на кніжную культуру. Кніга, раней найбольш аўтарытэтная і папулярная крыніца інфармацыі, страчвае былыя пазіцыі, а кніжная культура перажывае крызіс. На фоне развіцця масавай культуры мяняюцца адносіны і да найбольш каштоўнай часткі кніжнай спадчыны – кніжных помнікаў, засваенне і пераасэнсаванне якіх выключае спажывецкія адносіны да культуры. Таму сёння інстытуцыям, што займаюцца зборам, захаваннем і вывучэннем помнікаў кніжнай культуры, важна валодаць тэхналогіямі іх прэзентацыі, а таксама паспяваць адаптавацца і карэктаваць спосабы прэзентацыі кніг згодна з умовамі і патрэбамі часу.

Такая задача сёння стаіць і перад музеймі як інстытутамі памяці, што займаюцца актуалізацыяй кніжнай культуры. Каштоўнасць кніг у музеях выходзіць за межы значнасці іх аўтараў і зместу, у экспазіцыі яны становяцца полісемантычнымі прадметамі з вялікім інфармацыйным патэнцыялам. Значнасць кніг у музеі акрэсліваецца, акрамя як уласна тэкстам, іх матэрыяльнымі якасцямі, умовамі бытавання і стварэння. Кнігі як музейныя прадметы – гэта прадстаўнікі пэўных гістарычных эпох, яны могуць характарызаваць іншыя прадметы, падзеі і працэсы,

у экспазіцыі яны задавальняюць не толькі прагу пазнання ў наведвальніка, але і яго эстэтычныя і эмацыйныя патрэбы [8, с. 537–539].

Сярод беларускіх музеяў, якія займаюцца прэзентацыяй нацыянальнай кніжнай спадчыны, вылучаецца Музей беларускага кнігадрукавання, адзіны ў краіне такога напрамку, дзе збіраюцца, вывучаюцца, захоўваюцца і прэзентуюцца рукапісныя кнігі, старадрукі і сучасныя выданні. На гэтай ніве музей працуе ўжо больш за 30 гадоў, рэалізуючы камунікацыйныя практыкі актуалізацыі набыткаў нацыянальнай кніжнай культуры.

Пад музейнай камунікацыяй мы разумеем пэўны рытуал, які адбываецца ў асаблівай, адмежаванай ад паўсядзённасці прасторы, што валодае ўласным кодам прасторава-часавых адпаведнасцей і дае магчымасць канвертаваць разнастайны культурна-гістарычны змест. Такім чынам, музей валодае ўласнай камунікацыйнай прасторай, у межах якой праходзіць дыялог культур [4, с. 1].

Музейная камунікацыя мае некалькі ўзроўняў:

– унутраны, які адбываецца ў межах экспазіцыі і, такім чынам, абмежаваны сценамі музея; гэты ўзровень рэалізуецца праз падрыхтоўку музейнай прасторы і праз камунікацыю з наведвальнікам;

– знешні, які адбываецца па-за межамі музейных сцен і характарызуецца ўключэннем ін-

фармацыйнага патэнцыялу музея ў сацыякультурнае асяроддзе рэгіёна [4, с. 3].

Гэтыя ўзроўні музейнай камунікацыі рэалізуюцца на базе экспазіцыі Музея беларускага кнігадрукавання з мэтай далучэння беларускага грамадства да набыткаў нацыянальнай кніжнай культуры. Для таго каб зразумець сутнасць, змест і мэту музея, трэба пачаць ад яго вытокаў.

У 1981 г. Акадэмія навук БССР распрацавала праграму “Францыск Скарына – вялікі беларускі асветнік-гуманіст, выдатны дзеяч славянскай культуры”. Мэтай яе стала падрыхтоўка да святкавання 500-годдзя з дня нараджэння беларускага першадрукара Францыска Скарыны, а яе часткай – адкрыццё Музея беларускага кнігадрукавання. У 1987 г. Міністэрства культуры БССР прыняло рашэнне стварыць такі музей у Полацку [1, с. 12–13]. Выбар горада можна патлумачыць той роляй, якую на працягу стагоддзяў Полацк выконваў у гісторыі кніжнай культуры не толькі Беларусі, але і ўсяго ўсходнеславянскага свету.

Для размяшчэння экспазіцыі быў абраны помнік архітэктуры канца XVIII ст., які раней належаў полацкаму Богаяўленскаму мужчынскаму манастыру. Аўтарам праекта рэстаўрацыі будынка быў Віктар Калечыц. Адначасова з рэстаўрацыйнымі работамі ішла распрацоўка навуковай канцэпцыі будучага музея, яе аўтарам стала Галіна Ладзісава, першая загадчыца музея. Мастацкае рашэнне належыць Сяргею Дзмітрыеву і Ігару Куржалаву. Апошні дагэтуль супрацоўнічае з Музеем беларускага кнігадрукавання і дапамагае ўдасканалваць яго прастору. Яму ж належыць мастацкае рашэнне яшчэ аднаго полацкага музея, звязанага з кніжнай спадчынай, які змясціўся пад адным дахам з Музеем беларускага кнігадрукавання, – Музея-бібліятэкі Сімяона Полацкага [1, с. 12–13, 15].

Насычаная гісторыя горада не заўсёды становіцца адбіваецца на ім, асабліва ў справе збору і захавання мясцовых кніжных калекцый. Так найбагацейшыя бібліятэкі Полацка, якія месціліся ў сценах Сафійскага сабора і Полацкага езуіцкага калегіума, падчас пажараў, рэвалюцый і войнаў былі знішчаны або вывезены. Тым не менш напярэдадні адкрыцця Музея беларускага кнігадрукавання ў фондах Полацкага музея-запаведніка (філіялам якога і стаў музей) зберагалася невялікая калекцыя кніг, пераважна лаціна-польскіх выданняў XVII–XIX стст. і краязнаўчых даследаванняў. Да адкрыцця Музея беларускага кнігадрукавання быў распачаты мэтанакіраваны збор кніг. Іх атрымлівалі са збораў бібліятэк і музеяў Масквы, Ленінграда, Сма-

ленска і Мінска, набываліся, паступалі ў дар ад прыватных асоб. Дапамагалі ў збіранні будучых экспанатаў музея Мікола Нікалаеў, Адам Мальдзіс, Вячаслаў Чамярыцкі, Алесь Петрашкевіч і іншыя навукоўцы, пісьменнікі, краязнаўцы [1, с. 12; 3, с. 4].

Урачыстае адкрыццё музея адбылося 8 верасня 1990 г., у ім удзельнічаў нашчадак беларускага першадрукара Стэнлі Скарына [1, с. 13]. І хоць у назве музея фігуруе слова *кнігадрукаванне*, яго мэта ніколі не абмяжоўвалася прэзентацыяй выключна друкаванай спадчыны краіны. Экспазіцыя пачынаецца з вытокаў пісьменства, ад часоў узнікнення першых цывілізацый, і плаўна пераходзіць ад набыткаў сусветнай кніжнай культуры да 1000-гадовай гісторыі беларускай кнігі, пачынаючы з часоў кнігі рукапіснай.

Цяпер Музей беларускага кнігадрукавання – адзін з адзінаццаці музеяў Нацыянальнага полацкага гісторыка-культурнага музея-запаведніка. Плошча экспазіцыі складае 667 м², музей займае два паверхі (15 залаў) і прапануе наведвальнікам больш за 1400 экспанатаў. У музеі прадстаўлена разнастайная друкаваная прадукцыя: часопісы і газеты, паштоўкі і календары, лістоўкі і карты. Тут можна пазнаёміцца з прадметамі і матэрыяламі, якія заўсёды ідуць поруч з кнігай: пісьмовымі прыладамі і інструментамі. Паказаны таксама працэс стварэння кнігі: праз інтэр’ер скрыпторыя – рукапісаў, а праз рэканструкцыю друкарні – першых друкаваных кніг. Увагу наведвальнікаў прыцягваюць умовы захоўвання кніг у старадаўнія часы, паказаныя праз інтэр’ер кабінета вучонага XVII–XVIII стст., а таксама працэс стварэння кніжнай ілюстрацыі, рэканструюваны ў майстэрні мастака-афарміцеля. Найбольшую ж частку экспанатаў музея складаюць кнігі, сярод якіх рукапісы, старадрукі і сучасныя выданні [2].

Калекцыя “Друкаваныя выданні” ў фондах Полацкага музея-запаведніка прадстаўлена больш чым 20 тыс. адзінак, яе храналагічныя рамкі: 1826–2021 гг. У складзе калекцыі: заходнеўрапейскія выданні XIX – пачатку XX ст. на французскай, нямецкай, англійскай, польскай, чэшскай мовах, беларускія і расійскія выданні XIX – пачатку XXI ст., у тым ліку першыя прыжыццёвыя выданні класікаў беларускай літаратуры Я. Купалы, Я. Коласа, К. Чорнага, У. Караткевіча, слоўнікі, падручнікі беларускай мовы, выданні часоў Вялікай Айчыннай вайны, калекцыя перыядычных выданняў 1846–2020 гг. (у тым ліку “Ніша Ніва”, “Чырвоны сейбіт”, “Узвышша”, “Шлях моладзі”, “Наш край” і інш.), мініяцюрныя выданні, нотныя выданні, літа-

ратура для дзяцей, кнігі – лаўрэаты конкурсаў “Мастацтва кнігі”. З гэтай калекцыі ў экспазіцыі Музея беларускага кнігадрукавання дэманструецца больш за 600 выданняў [7].

Калекцыя “Старадрукаваныя выданні”, храналагічныя рамкі якой прыпадаюць на 1558–1825 гг., у фондах Полацкага музея-запаведніка прадстаўлена больш чым 100 адзінкамі, 60 з якіх прэзентаваны ў экспазіцыі Музея беларускага кнігадрукавання. Два выданні маюць статус гісторыка-культурных каштоўнасцей: “12 прамоў” Джыралама Фалеці (1558) і “Евангелле вучыцельнае” (1595) – перавыданне кнігі Івана Фёдарова і Пятра Мсціслаўца. Першая – найстарэйшая кніга ў фондах Полацкага музея-запаведніка, другая – найстарэйшае кірылічнае выданне [7].

Калекцыя “Рукапісныя кнігі” ў фондах Полацкага музея-запаведніка налічвае 10 адзінак. Яе храналагічныя рамкі: XVII ст. – 1920-я гг. У экспазіцыі Музея беларускага кнігадрукавання прадстаўлена 7 прадметаў. Найбольш каштоўны з іх – кніга са спіса гісторыка-культурных каштоўнасцей “Распевы” (пасля 1789 г.) – стараверскі зборнік спеваў, запісаны так званымі крукамі [7].

Камунікацыя ў музеі падчас азнаямлення аўдыторыі з помнікамі кніжнай культуры адбываецца праз фігуру медыятара, супрацоўніка музея, у межах адукацыйна-выхаваўчай работы у час экскурсій, музейна-педагагічных заняткаў і рознага кшталту мерапрыемстваў, якія праходзяць як у сценах музея, так і па-за яго межамі.

Найбольш запатрабаваная ў наведвальнікаў форма камунікацыі – экскурсія. У 2021 г. іх у музеі прайшло больш за 700. Аглядная экскурсія па экспазіцыі Музея беларускага кнігадрукавання дазваляе здзейсніць падарожжа ў гісторыю беларускай кнігі і пазнаёміцца з асноўнымі помнікамі нацыянальнай кніжнай культуры з фондаў музея.

На базе Полацкага музея-запаведніка працаваны таксама цыкл музейна-педагагічных праграм для дзяцей дашкольнага і малодшага школьнага ўзросту, якія рэалізуюцца ва ўсіх філіялах, што ўваходзяць у склад запаведніка, у тым ліку ў Музеі беларускага кнігадрукавання. Сярод праграм: “Музейны калейдаскоп” (для дашкольнікаў), “Гісторыя звыклых рэчаў” (для першакласнікаў), “Мы прыйшлі ў музей” (для другакласнікаў), “Мой старажытны горад” (для трэця- і чацвёртакласнікаў), заняткі для Клуба выхаднога дня “Дашкалёнак” і школьных лагераў [6]. Музейныя заняткі будуцца на тэхналогіі Edutainment: веды перадаюцца ў зразумелай, проста і цікавай форме, а таксама ў кам-

фортных умовах. Гэта свайго роду навучанне праз забаву, калі маленькія наведвальнікі замацоўваюць веды на практыцы. Сярод задач музейна-педагагічных заняткаў – знаёмства дзяцей з музейнай прасторай, фарміраванне каштоўнасных адносін да культурнай спадчыны, а таксама ўстойлівай патрэбы ў камунікацыі з музейным прадметам.

Падчас заняткаў у Музеі беларускага кнігадрукавання дзеці ўпершыню знаёмяцца з экспазіцыяй і далучаюцца да свету кнігі (заняткі “Запрашаем у свет кнігі” для дашкольнікаў, “Мы прыйшлі ў музей” для другакласнікаў) ці, наадварот, паглыбляюцца ў канкрэтную тэму, напярэмыя ці ўскосна звязаную з кніжнай справай (“З гісторыі пісьмовых прылад” для першакласнікаў, “Як вучыліся дзеці раней” і “Нараджэнне кнігі” для трэцякласнікаў, “Папяровыя метамамарфоны: як папера становіцца мастацтвам” для школьных лагераў), альбо даведваюцца пра сваіх суайчыннікаў, якія прысвяцілі жыццё кнігам (“Еўфрасіння Полацкая. Рукапісная кніга”, “Францыск Скарына – чалавек эпохі Адраджэння”, “Сімяон Полацкі: муж дабраверны, кніжнай справе верны”) [6].

У перыяд пандэміі актыўнае развіццё набыла практыка выязных музейных заняткаў. Камунікацыю паміж аўдыторыяй і культурнай спадчынай па-за межамі сцен музея забяспечвае музейны педагог. За мінулы год з 41 праведзенага занятку 13 праходзілі на базе школ.

Сярод камунікацыйных практык актуалізацыі помнікаў кніжнай культуры – мерапрыемствы як у сценах музея, так і па-за яго межамі. Значную іх колькасць складаюць прэзентацыі набыткаў музея і творчыя сустрэчы з навукоўцамі і пісьменнікамі Беларусі. Кожны год музей удзельнічае ў Міжнароднай акцыі “Ноч музеяў”. Выставы найлепшых кніг Беларусі, абраных журы конкурсу “Мастацтва кнігі”, арганізуюцца супрацоўнікамі музея на Днях беларускага пісьменства.

Камунікацыю праз матэрыяльныя носьбіты, якія замяняюць фігуру медыятара, забяспечваюць эксплікацыі, інфакіёскі, аўдыягіды, прадстаўленыя непасрэдна ў музеі, а таксама на платформе izi.TRAVEL, брашура-спадарожнік.

Знешняя камунікацыя адбываецца дзякуючы інфармацыйна-камунікацыйным тэхналогіям і рэалізоўваецца праз афіцыйны сайт і на старонках музея ў сацыяльных сетках. Кантэнт, які прапануе аўдыторыі Музеі беларускага кнігадрукавання, складаецца з матэрыялаў для індывідуальнага знаёмства і вывучэння музейных прадметаў і калекцый, адукацыйна-асветных матэрыялаў і культурных мерапрыемстваў ан-

лайн. Змяшчаецца гэты кантэнт на афіцыйным сайце музея (book.polotsk.museum.by) і ў сацыяльных сетках Facebook, Instagram і “ВКонтакте”.

Матэрыялы для індывідуальнага знаёмства і вывучэння музейных прадметаў і калекцый уяўляюць сабой анлайн-прэзентацыі гісторыка-культурных каштоўнасцей і найбольш цікавых экспанатаў музея, электронныя каталогі выданняў з фондаў музея-запаведніка, віртуальныя туры па пастаяннай экспазіцыі і спецыяльна падрыхтаваныя анлайн-выставы. Адукацыйна-асветны кантэнт прадстаўлены гульнямі, тэстамі, віктарынамі і відэаролікамі. Новым відам кантэнту, які пачалі прапаноўваць аўдыторыі супрацоўнікі Музея беларускага кнігадрукавання падчас пандэміі, сталі культурныя мерапрыемствы анлайн. Сярод іх Дзень музеяў – 2020 і круглы стол “Камунікацыйныя практыкі актуалізацыі помнікаў кніжнай культуры”, арганізаваны да 30-годдзя музея [5].

Папулярызацыя кніжнай спадчыны, помнікі якой захоўваюцца Полацкім музеям-запаведнікам, адбываецца праз публікацыю артыкулаў пра музей і яго экспазіцыю, новыя набыткі і выставы, вынікі навуковых даследаванняў, што выходзяць на старонках мясцовых і рэспубліканскіх перыядычных выданняў, а таксама ў зборніках навуковых артыкулаў. Інфармацыя пра найбольш каштоўныя прадметы з фондаў Полацкага музея-запаведніка з’яўляецца таксама і на старонках музейных выданняў. Паказальнае выданне “Кніжныя скарбы Беларусі”, што ўбачыла свет у 2017 г. да 500-годдзя беларускага кнігадрукавання. Кніжная спадчына з экспазіцыі Музея беларускага кнігадрукавання прэзентуецца праз спецыяльныя праекты, відэаздымкі і інтэрв’ю – вынік супрацоўніцтва музея з тэлеканаламі і радыё.

Такім чынам, музей – асабліва ўстанова, у межах якой рэалізуюцца разнастайныя камунікацыйныя практыкі актуалізацыі помнікаў кніжнай культуры, у выніку такой камунікацыі наведвальнік не толькі атрымлівае новыя веды, але і фарміруе асаблівыя, каштоўныя адносіны да культурнай спадчыны.

Адмысловае месца ў экспазіцыях музеяў і ў іх фондах займаюць помнікі кніжнай культуры. Прэзентацыяй нацыянальнай кніжнай спадчыны вось ужо 30 гадоў займаецца адзіны ў сваім родзе Музей беларускага кнігадрукавання ў Полацку – горадзе, гісторыя якога цесна звязана з гісторыяй кнігі Беларусі. Экспазіцыя музея, што налічвае больш за 1400 прадметаў, дэманструе наведвальнікам 1000-гадовую гісторыю беларускай кнігі ў кантэксце сусветнай гісторыі

пісьменства. Для таго каб раскрыць увесь інфармацыйны патэнцыял такога полісемантычнага прадмета, як кніга, Музей беларускага кнігадрукавання не толькі дэманструе самі кніжныя помнікі, але і рэканструюе тыя ўмовы, у якіх стваралася кніга ў розныя эпохі. Для прэзентацыі нацыянальнай кніжнай спадчыны музей выкарыстоўвае самыя разнастайныя тэхналогіі і рэалізуе розныя камунікацыйныя практыкі. Унутраную камунікацыю ў межах музейнага будынка забяспечваюць музейныя супрацоўнікі падчас экскурсій, музейна-педагагічных заняткаў і мерапрыемстваў, а таксама матэрыяльныя носьбіты, што замяняюць супрацоўніка музея: эксплікацыі, інфакіёскі, аўдыягіды і іншыя матэрыяльныя сродкі. Дзякуючы сучасным інфармацыйна-камунікацыйным тэхналогіям камунікацыя магчымая і па-за межамі музейных сцен, разнастайныя праекты па актуалізацыі кніжнай культуры рэалізуюцца сёння на афіцыйным сайце і ў сацыяльных сетках музея. Актуалізацыя помнікаў кніжнай культуры, што захоўваюцца ў экспазіцыі Музея беларускага кнігадрукавання, адбываецца таксама на старонках разнастайных выданняў і рэалізуецца праз спецыяльныя праекты, відэаздымкі і інтэрв’ю, якія з’яўляюцца ў выніку супрацоўніцтва музея з тэлеканаламі і радыё.

Спіс літаратуры

1. **Гаўрылава, С.** На хвалі нацыянальнага адраджэння: дыялог музея і наведвальніка даўжынёй у 30 гадоў / С. Гаўрылава // Беларускі музей. – 2020. – № 3. – С. 11–15.
2. **Знаёмства з Музеям** // Музей беларускага кнігадрукавання [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://book.polotsk.museum.by/be/node/733>. – Дата доступу: 18.01.2022.
3. **Кніжныя скарбы Беларусі** / уклад. Т. А. Джумантаева [і інш.]. – Мінск : Беларусь, 2017. – 248 с.
4. **Крыжевских, М. Ю.** Модель камунікацыйна-прастранства музея / Ю. М. Крыжевских // Вестник ЧелГУ. – 2012. – № 4 (258). – С. 64–67.
5. **Музей беларускага кнігадрукавання** [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://book.polotsk.museum.by/be>. – Дата доступу: 18.01.2022.
6. **Музейныя заняткі** // Музей беларускага кнігадрукавання [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://book.polotsk.museum.by/be/node/49796>. – Дата доступу: 18.01.2022.
7. **Музейныя прадметы ў экспазіцыі музея і фондах НППКМЗ** // Музей беларускага кнігадрукавання [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://book.polotsk.museum.by/be/node/49698>. – Дата доступу: 18.01.2022.
8. **Сапега, Т. А.** Роля музея ў рэалізацыі помнікавага значэння кнігі / Т. А. Сапега // Матэрыялы Трэціх Міжнародных кнігазнаўчых чытанняў “Кніга Беларусі: повязь часоў”, Мінск, 16–17 верасня 2003 г. / Нацыянальная бібліятэка Беларусі; склад. Т. І. Рошчына. – Мінск, 2005. – С. 250–261.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 24 студзеня 2022 г.

